

a szövegalkotással kapcsolatos attitűdök feltérképezése volt a célja. Az eredmények azt mutatták, hogy az írásos szövegalkotás mutatói között nagy százalékban szerepelnek szociális, szociokulturális mutatók. Steklács János cikke és munkálkodása a funkcionális analfabetizmus leírásán túl a „nyelvi hiányelmélet” kutatásának fontos állomásaként is jelölhető.

Szintén az írott nyelvhez való viszony témakörébe tartozik Szinger Veronika *Az írás–olvasás előkészítése az óvodai programok tükrében* (pp. 184–99) című tanulmánya. Az első szocializációs terep fontossága után tér rá a szerző az óvodai írás–olvasás előkészítésének kérdéskörére. Az óvodai készségfejlesztés szükségességének hangsúlyozása a tanulmány egyik fontos eredménye. Az írástanítás késleltetésének koncepciója helyett az óvodai mozgáskoordinációs gyakorlatok mellett érvel a szerző. Az *Óvodai nevelés országos alapprogramját* (OAP) áttekintve megállapítja, hogy az OAP figyelmen kívül hagyja az óvodai preedukációt, kitéve a nevelést és a gyerekeket a szélsőséges pedagógiai megoldásoknak.

Összességében elmondható, hogy az elméleti megalapozás és a gyakorlati oldal egyaránt megjelenik a kötet összeállításának koncepciójában: a tanulmányok kapcsán az anyanyelvi nevelés helyének és fogalmának megfogalmazása, valamint a részterületek leírása, kibontása látható. Ez a megfontolás pedig mindenképpen egy egységes, körvonalazott, a nyelvtudomány egészében pontosan meghatározott, de helyzetében folyamatosan bővülő diszciplínát mutat. Ez a pécsi kollektíva voltaképpen Temesi Mihály nyelvi nevelési koncepciójának továbbvivője. Mára a Nyelvtudományi Doktori Iskola Alkalmazott Nyelvészeti Programja az anyanyelvi nevelés tudományterületének kiemelkedő intézményévé vált, amihez elengedhetetlen volt (és jelenleg is az) pécsi tanárainak áldozatos munkája.

Oláh Örsi Tibor

Terts István (szerk.)

Lotz János útja. Bonyhád → Budapest → Stockholm → New York

[Petőfi Sándor Evangélikus Gimnázium:]
Bonyhád, 2006. 159 p.

A felületesen gyanútlan olvasó számára a könyvecske szinte az „ebéd utáni desszert” képzetét kelti madártejszínű borítójával és szolid terjedelmével. Az első benyomás azonban most is csalóka: a bonyhádi Petőfi Sándor Evangélikus Gimnázium 200 éves fennállásának jubileumára kiadott kötet olyan változatos (és nem könnyed) olvasmány, amely túl azon, hogy méltó emléket állít az iskola egykori jeles tanítványának, Lotz János nyelvészprofesszornak (1913–1973), szinte észrevétlenül nyújt hasznos útmutatót a XX. század fő nyelvészeti irányzataihoz. Ráadásul a személyes, szakmai életpálya bemutatásán keresztül az olvasó bepillantást nyerhet abba a gazdasági válsággal, politikai viharokkal, „forró” háborúval és „hideg” békével terhelt korszakba, amely közvetve, de korántsem elhanyagolható módon alakította az egyéni tehetség kibontakozásának (visszatekintve már-már elkerülhetetlennek tűnő) megvalósulását.

Ugyanakkor a tanulmányokból és visszaemlékezésekből kirajzolódó Lotz János-kép korántsem egy statikus, befejezett, múzeumi kiállítótermek szépen megvilágított, de óhatatlanul porosodásra hajlamos szegletébe kiakasztandó, szigorú tekintetű portré.

Egykori bonyhádi gimnáziumában jelenleg a nyelvészet iránt érdeklődő diákok munkálkodnak nemcsak a tudós emlékének megőrzésén, az életpálya fontosabb állomásait bemutatni hivatott film elkészítésén, hanem mindeközben „mellesleg” megismerkednek az egyéni kutatás módszereivel és a modern nyelvészet alapvető kérdéseivel. Svédországban máig tisztelet övezi Lotznak a stockholmi egyetemen végzett, évtizedes újító tevékenységét, amelyet részben az Egyesült Államokba történő áttelepülése után, 1946-tól is folytatott.

Az USA-ban nemcsak mint tudós (a Columbia Egyetem professzora), hanem mint tudományszervező (azaz „menedzser” és „lobbista”) is szó szerint történelmet „csinált”. Az Uráli és Altáji Nyelvek Intézetének igazgatójaként, majd a Center for Applied Linguistics vezetőjeként sikeresen fordította a hidegháborús nagyhatalmi szembenállás következtében az alkalmazott nyelvészeti vizsgálatokra szánt szövetségi támogatások (és alapítványi összegek) egy részét a magyar nyelvi kutatások finanszírozására, továbbá (több száz esetben) magyar tudósok kutatói ösztöndíjának biztosítására.

Mivel a „Szputnyik-frász” után felerősödő szövetségi szintű oktatásügyi és kutatásszervezési jelenlét az USA alkotmányos fejlődésére is érzékelhető kihatással bírt (napjainkban talán épp egy felemás „ellenreakció” kibontakozásának vagyunk tanúi), Lotz intézményszervezői és irányítói tevékenysége fél évszázad távlatából sem veszített jelentőségéből, sőt mi több, valódi hatását talán csak ebből az időtávlatból kezdhethük el felmérni igazán.

Az emlékkötet keretét az Antóni Judit által írt „Bevezető”, illetve a „Dr. Lotz János anyanyelvi szakkör” tevékenységét és tervezett feladatait bemutató zárófejezet adja, utóbbiban Lenczné Vrbovszki Judit kiemeli az egykori bonyhádi alma maternek a tehetséggondozásban, az ismeretterjesztésben és a kutatás-módszertani oktatásban betöltött, nagyon is konkrét feladatait.

Terts István szerkesztői előszava a válogatott írások rövid ismertetésén túl összefoglalja a Lotz Jánossal kapcsolatban megjelent magyarországi cikkek, tanulmányok és könyvrészletek adatait, annotált bibliográfiával segítve a nyelvész munkássága iránt behatóbban érdeklődő olvasókat, kutatókat.

Ezt követően Lotz maga szólal meg: két fiatalkori cikkében a magyar nyelvről egy évezred alatt alkotott külhoni véleményeket és az elmúlt négy száz év alatt felhalmozott hazai vélekedéseket gyűjti össze, majd rövid, ugyanakkor szenvedélyes hangvételű írásában (Szépe György megfogalmazása szerint ez Lotz Jánosnak „félleg-meddig nyelvészeti

krédója”, p. 13) érvel a nyelv és a nyelvtudomány egyedisége mellett, valamint a historizmus és a strukturalizmus irányzatainak egységesítése érdekében, kritizálva a strukturalizmus „antipszichológiai és antinyelvészeti” beállítottságát (p. 38).

Az emlékkötet gerincét Lotz János magyar fordításban immár harmadik alkalommal megjelenő műve: a „Nyelvészet: szimbólum teszi az embert” c. tanulmány alkotja, amely a nyelvészet összefoglalását adja. Az eredetileg 1956-ban Amerikában kiadott, nagy hatású esszé Simoncsics Péter értékelése szerint ma is a szemiotika, a jeltudomány „mintaadó és alapvető” művei közé sorolható (p. 102). Jelen sorok írója nem vállalkozik (nem vállalkozhat) arra, hogy a mintegy 25 oldalas dolgozathoz pár gondolatot kiragadva próbálja érzékeltetni a mű fő mondanivalóját: a tanulmány minden egyes meglátása lényeges mozzanatot tartalmaz, amelyek szoros egységet alkotva fejtik ki hatásukat, mintegy illusztrálva az írás egyik kulcsmondatát: „Az ember léte összeforrt a nyelvvel” (p. 41).

Lotz János nagyszabású elméleti szintézisét követően Sötér István a szépirodalom eszközeit segítségül hívva érzékelteti a „kétlaki” tudós magánemberi kételyeit, hétköznapi drámáit és önmaga keresésének testi-lelki gyötrelmeit a halálos betegség árnyékában. Az elbeszélés jórészt dokumentarista hitelességgel bír, és ebben a tekintetben átvezet Simoncsics Péter tudománytörténeti munkájára, amely a XX. század szellemi irányzatainak perspektívájából elemzi Lotz János tevékenységét.

Terts István írása („Lotz és a nyelvészet tanítása”) az aktualitás és a praktikum szempontjai alapján válogatott (és Magyarországon alig ismert) Lotz-tanulmányok tükrében világít meg három területet: az iskolai nyelvtanítás hiányosságait, továbbá a „geometriai metaforák” és a technika közvetítette vizualizáció alkalmazásának lehetőségeit az oktatásban. Mindhárom esetben a (nem leegyszerűsítő) tudományos ismeretterjesztés elveinek felhasználása segíthet az ismeretek sikeres továbbadásában.

Szépe György visszaemlékezése a szemtanú, a munkatárs és a barát nézőpontjából szól Lotz Jánosról, „aki egyszeri jelenség volt három országban”. A tudósportré mögül előbukkan a sportot és a sakkot kedvelő, vendéglőbe járó, régi vágású „pesti” úriember, aki világpolgárként is megmaradt nem magyarkodó, de hazájáért tenni akaró (és tudó), rövid élete végéig alkotó embernek.

Összességében a kötet lehetséges célközönségét behatárolni nehéz feladat: ugyanolyan létjogosultsággal ajánlható a bonyhádi gimnázium minden egyes tanulójának (akik valószínűleg – legalábbis részben – el is olvassák), mint a nyelvészet bármely ága művelőjének vagy kedvelőjének (akik talán tudomást szereznek a könyv megjelenéséről), vagy akár az amerikai magyar emigráció kutatóinak, akik egy „Ki kicsoda?”-jellegű szócikknél többre is kíváncsiak a múlt század egyik meghatározó jelentőségű tudósának személyiségét és életművét illetően.

Czeglédi Sándor

Kár, hogy sem az egyébként is hiányos címlapon és kolofoonban, sem máshol nem kap tájékoztatást az érdeklődő olvasó, hogy hol szerezheti be a könyvet. Félő, hogy a kötet a könyvtárak többségébe sem jut el, ezért a legjárhatóbb útnak az kínálkozik, ha mindenki a bonyhádi Petőfi Gimnáziumhoz fordul.
– *A szerk.*

Bárdosi Vilmos–Kiss Gábor
3000 magyar közmondás és szójárás betűrendes értelmező dióhéjszótára
5000 magyar állandó szókapcsolat betűrendes értelmező dióhéjszótára

Tinta Könyvkiadó: Budapest, 2005.
173 p., illetve 231 p.

A közelmúlt éveiben örvendetes felpozsdulés észlelhető a magyar szótárírás területén a

rögzült szókapcsolatok kötetekbe foglalását és értelmezését illetően. Ebbe a vonulatba tartozik a most bemutatásra kerülő két mű.

A szerzőpáros a sokat sejtető *dióhéjszótár* elnevezést adta mindkét összeállításnak. Ezzel utalhatnak a közmondások esetében mindösszesen 3000, a szólások esetében 5000 értelmezett frazémára, vagy arra, hogy az egyes értelmezéseknél a leglényegesebbre törekedtek.

A mindkét kötetet megillető előszóban egyértelműen meghatározzák a célközönséget: a fiatal, illetve középkorú iskolázott anyanyelvi beszélőket. Megállapítható ugyanakkor, hogy az állandósult szókapcsolatok szinte minden használati regiszterben szerves részét képezik a mindenkori beszédkincsnek. Ugyanakkor egy sokféle és állandó változásnak kitett nyelvi tárról beszélhetünk, amelyben a frazémák adottságaiból fakadóan az elmozdulások sajátosan játszódnak le. Például a frazémát alkotó valamely szóelemnek módosulhat a jelentése, illetve megváltozhat az előfordulása: marginalizálódhat, történhet a stílusminőségét illető eltolódás, de nem kizárt, hogy adott szóelem frazémán kívüli praxisa teljesen törlődik – akár a kulturális, társadalmi kontextusban történő változások nyomán. Amellett, hogy ezek a szókapcsolatok struktúrájukban és jelentésükben szétbonthatatlan egységeket alkothatnak, megeshet, hogy egyes formák, bár egyértelműen aktiváltak a beszédgyakorlatban, szemantikai szempontból ugyanakkor elhomályosult fogalmak, vagyis a beszélő szerepeltethet a beszédrepertoárjában éppen nem jelentéstudatos elemet is magába foglaló szókapcsolatot.

Mindkét kötet előszava röviden osztályozza a frazémákat, és eligazítást nyújt a tartalmi kérdésekhez: a *Közmondások* az ún. szituatív kötődésű szóalakulatok, más szóval helyzetmondatok, másrészt általános életbölcseletet tematizáló, mondatszinten szerkesztett szállóigék, idézetek, közmondások gyűjteménye, a *Szólások* pedig szóláshasonlatok és szólások gyűjteményét kínálja fel.

A két könyv azonos logika szerint struktúrállódik: az egyes közmondások és szólások